

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 316.334.55:338.43

Плотнікова М.Ф.
*к.е.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту інвестиційної діяльності
Житомирський національний агроекологічний університет*

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Plotnikova M.F.
*Cand. Sci. (Econ.), Assoc. Prof., assistant professor
of investment management department
Zhytomyr National Agroecological University*

MULTIFUNCTIONAL RURAL DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Асиметрія розвитку сільських територій в умовах інтеграції світової економіки висуває потребу вирішення не лише питань економічного характеру, а стратегічно зорієнтовує виробників сільськогосподарської продукції, загальнодержавні органи влади та місцевого самоврядування, громадськість активізувати роботу в напрямі вирішення соціально-екологічних задач, виявлення передумов та наслідків господарських рішень з позицій довгострокових цілей суспільства. Багатофункціональний підхід, виділяючи соціальну, екологічну та економічну складову розвитку, докорінно змінює характер, форми та методи в управлінні сільськими територіями. У цьому контексті постає необхідність дослідити сутність та специфіку системного розвитку сільських територій, а також сформувані інструментарій та механізми його забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній економічній науці питанням вирішення соціально-економічних проблем сільських територій, формуванню нових умов господарювання, розвитку органічного виробництва й відродженню окремих сфер та галузей агропромислового сектору присвячені роботи В.Г. Андрійчука, М.В. Зубця, В.В. Юрчишина [3, 4, 5], М.І. Кісіля, М.Й. Маліка, О.М. Могильного, М.К. Орлатого, В.П. Рябоконя, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака [6, 7, 8], В.Л. Валентинова [9], О.М. Бородіної, І.В. Прокопи [10], Т.О. Зінчук [11]. Автори аналізують генезис категорій сільського розвитку, розкривають проблеми міжгалузевих відносин в сільському господарстві, інвестиційного розвитку сектору. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання багатофункціональності сільських територій, подальшої теоретичної розробки потребують проблеми організаційно-економічних умов формування багатокладності розвитку на засадах органічного виробництва та синергетичного розвитку, що і визначило тему дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування сутності та організаційно-господарських умов розвитку сільських територій як механізму соціально-економічного відродження України. Для досягнення мети сформульовано завдання дослідити парадигму розвитку сільських територій та виявити інституційні інструменти їх впливу на національну економіку.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення розвитку сільських територій України в умовах глобалізації національного господарства. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів формування та ефективного розвитку сільських територій України в умовах глобалізації суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабільна тенденція до зменшення чисельності сільського населення, деградації земель, скорочення обсягів великотоварного сільськогосподарського виробництва, зокрема продукції тваринництва супроводжуються зниженням господарської ефективності, в тому числі внаслідок низького рівня розвитку виробничої та соціальної інфраструктури сіл, зокрема відсутністю газопостачання, дорожнього покриття, достатньої кількості шкіл, закладів культури, виховання, спорту та лікування тощо. Іншим мотиваційним чинником, що спричиняє міграцію населення є низька привабливість сільського способу життя. Як наслідок, спостерігається спустошеність територій, загострюються соціальні та економічні проблеми життєдіяльності людей. Приховано споживацьке управління проблемами природного середовища створює загрозу еколого-економічному зростанню. Посилений соціально-психологічний тиск збоку засобів масової інформації щодо висвітлення продовольчої ситуації є інструментом, що стимулює ріст цін на регіональних продовольчих ринках.

Системний характер проблем розвитку сільських територій визначає потребу кардинальних змін у динаміці його регулювання. Пошук шляхів розвитку суспільних відносин в аграрній сфері є стимулом розвитку економіки усєї країни (за розрахунками Міжнародного інституту продовольчої політики, ріст виробництва сільськогосподарської продукції на 1% забезпечує зростання усєї економіки на 2,3-2,5% [4, с. 208]). Монополізація світового ринку продовольства (на долю шести країн припадає 85% світової торгівлі [12, с. 8]) стримує позитивні механізми його саморегулювання. В мовах панування ТНК кластерний підхід розглядається як елемент системи скорочення трансакційних витрат підприємств, стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності. В умовах посилення імпортової експансії перспективним напрямом державного регулювання ринку продовольства в Україні вбачаємо підтримку продовольчої безпеки як окремих територій, так і держави в цілому через задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування за доступним цінами на основі довгострокових переваг на міжнародному ринку.

В цьому зв'язку аграрний сектор є стратегічною ланкою економіки, що продукує понад 20% ВВП, а сільські території об'єднують 31% населення країни. Динаміка зовнішньоекономічного балансу України засвідчує, що основою експорту є олія, насіння і плоди олійних рослин, в той час як імпорт – це переважно готові харчові продукти [13, с. 23-25]. Соціально-економічні передумови відродження сільських територій в контексті посилення інтеграційних процесів у світовій економіці супроводжується глобалізацією світового розвитку. Поглиблення міжнародного поділу праці, формування загальнопланетарного науково-технологічного та інноваційного простору зумовлене широкою інформатизацією суспільства, що визначає засади багатofункціональної реалізації потенціалу територій як унікального суспільного укладу життя. Потреба інвестування у розвиток об'єктів переробки сільськогосподарської сировини, зберігання і матеріально-технічне забезпечення територій, поліпшення якості земель, виробничу та соціальну інфраструктуру на перше місце висуває питання пошуку джерел фінансування динамічних змін на зазначених територіях.

Достатній попит на якісну продукцію одного з найважливіших секторів економіки визначає потребу прискореного аграрного розвитку на засадах органічного виробництва та біотехнологій. Основою для реалізації концепції розвитку має стати система управління якістю продовольства на основі альтернативних технологій енерговиробництва та споживання, зниження рівня урбанізації в контексті глобалізації економіки. Оптимізація господарських та соціальних аспектів розвитку сільських територій може включати вирішення питання механізму управління відносинами у цій сфері через розподілення функцій управління. Повноваження власника (балансоутримувача) доцільно залишити за фізичними особами з обмеженням кількості закріплених за ними земельних ресурсів в розмірі 1 га (земля має надаватися безоплатно у довічне користування без права вилучення, із заборонаю продажу й застави). Функція замовника має належати місцевій громаді, яка також може виступати співвиконавцем разом з підприємницькими структурами і координувати

діяльність спільно з місцевими радами. Функція контролю за реалізацією соціально-економічних завдань розвитку сільських територій залишається за державою (рис. 1).

Вирішення питань відродження села супроводжується розв'язанням завдань проблемних земель, зокрема тих, які займали села, що зникли після об'єднання господарств в часи колективізації; спустошені землі в існуючих селах; землі, вивільнені після упорядкування та меліорації лісосмуг, ставів та зруйнованих ерозією ґрунтів тощо. Передача цих земель у довічне використання є запорукою відродження села на принципово нових соціально-економічних основах. Єдність людини з родом закладена Богом проявляється як в бажанні бути ближче до природи під час відпочинку чи проживання, з метою забезпечення своїх потреб у продуктах харчування (присадибні ділянки) та інших проявах особистості.

Рис. 1. Концептуальні засади інвестиційного розвитку сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Процес міграції й деградації сільського населення з одного боку супроводжується організацією екопоселень та діями окремих поселенців щодо облаштування власних садіб на засадах енергозбереження, біотехнологій, безвідходного виробництва в гармонії з природою. Суттю відродження села є виділення всім бажаним 1 га землі у довічне використання. Обмеження щодо продажу та застави такої землі є компенсованими здатністю до її відчуження й правом спадкування за нульової ставки податку щодо передачі й використання. Механізмом реалізації цілей соціально-економічного та екологічного розвитку сільських територій покликані стати раціональне використання ресурсного потенціалу, відповідна соціальна, фінансова та монетарна політика, екологізація виробництва та діяльність у сфері медицини, освіти (рис. 2).

Запровадження на загальнодержавному рівні програми «Родова садиба», ініційованої Всеукраїнською громадською організацією «Народний рух захисту Землі» і підтриманою ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України, представниками Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства соціальної політики України є запорукою забезпечення продовольчої безпеки в країні за рахунок виробництва органічної продукції, підвищення рівня якості життя, високого рівня соціалізації суспільства, відродження вмираючих сіл, забезпечення виконання освітніх та оздоровчих програм [14, с. 103-105].

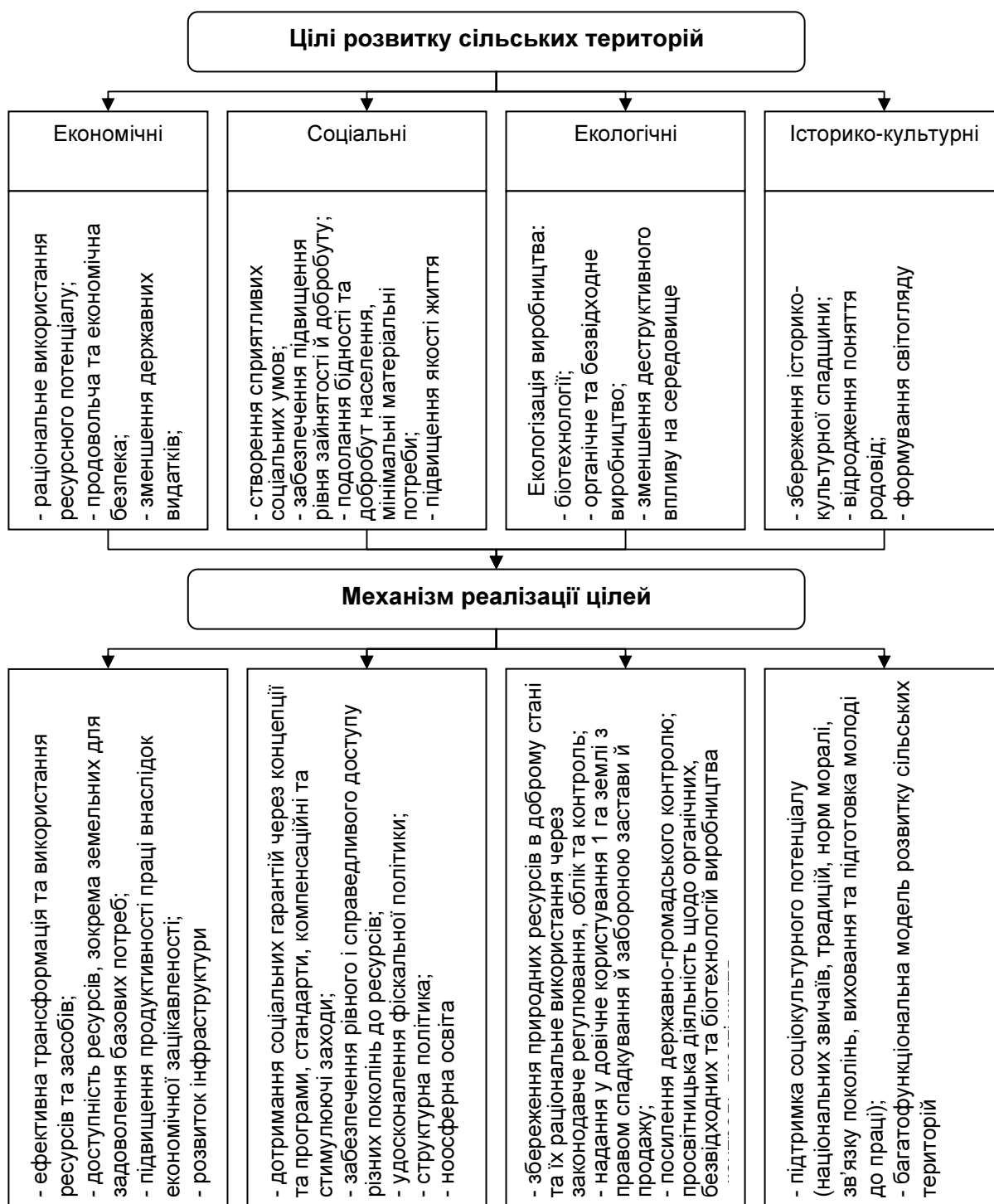

Рис. 2. Механізм реалізації цілей розвитку сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Гарантування безперешкодного економічного доступу населення до продуктів харчування, відновлення історичного поняття родоводу сприятиме відродженню української нації як осередку державності. Зменшення навантаження на загальнодержавний та місцеві бюджети щодо облаштування територій, передача матеріального забезпечення закладів освіти, культури та охорони здоров'я на місцеві громади із залишенням контролюючої функції на державних органах влади дозволить, з одного боку, знизити бюджетне навантаження, а з іншого – підвищити саморегульованість територій.

Проект «Родова садиба» (РС) сприятиме поліпшенню світоглядної дійсності, передбаченої Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015

року щодо створення організаційно-правових та соціально-економічних умов системного розвитку сільських територій, екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів [15]. Вказаною Програмою передбачається вирішення питань інвентаризації територій населених пунктів, збільшення обсягів будівництва житла, поліпшення демографічної ситуації, якості медичних та освітніх послуг, фізичної культури та спорту, збереження історико-культурної спадщини, розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, заохочення молоді до проживання на сільських територіях та інші питання успішно вирішуються в межах РС, що не передбачає окремого фінансування.

Організаційно-установчими основами активізації реалізації Програми є законодавче визначення понять «родова садиба», «довічне користування земельною ділянкою» та механізму безоплатної передачі одного гектара землі єдиним масивом для облаштування родової садиби без права її продажу і з правом передачі у спадок (за відсутності спадкоємців ділянка повертається у державну власність). Такі ділянки та продукцію, що на них вирощена доцільно не обкладати податками. Потенційна продуктивність системи поселення може бути оцінена за допомогою функції за обмежених ресурсів (1):

$$\frac{dx}{dt} = \alpha x - \beta x^2, \quad (1)$$

де x – величина виходу валового продукту та забезпечення якості життя поселенців, t – час, α і β – коефіцієнти пропорційності зростання обсягу біомаси. Проте, якщо енергію, зокрема сонячну, розглядати як джерело необмеженого ресурсу, то функція перетворюється на рівняння (2), що виявляє потенційні можливості подальшого розширеного відтворення діяльності. Причому глобалізаційні процеси в міжнародній економіці визначають передумови тісного зв'язку регіонального, національного і світового господарства.

$$\frac{dx}{dt} = \alpha x, \quad (2)$$

Включення країни в транснаціональні, регіональні та локальні цикли відтворення, що прискорюються глобалізацією, розширює можливості щодо залучення ресурсів й реалізації збутової політики суб'єктів на ринку, враховуючи наявний технічний, технологічний, інформаційний й соціальний рівень. Визначення довгострокової моделі розвитку та механізму її реалізації на світовій арені дозволить забезпечити подальшу інтеграцію України в міжнародний економічний простір й підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору через активізацію його потенціалу, задіяного лише на третину.

Гнучкість використання ресурсів в умовах глобалізації й міжнародної конкуренції супроводжується потребою вирішення питань продовольчої безпеки й, зокрема, стабільності й національного продовольчого ринку, в тому числі й внаслідок соціального захисту сільського населення, що вимагає напрацювання протекціоністської політики захисту національних товаровиробників.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, розвиток сільських територій пов'язаний з вирішенням питань продовольчої безпеки, екологізації розвитку, співробітництва у сферах енергетики та інших галузей суспільного сектору як напрям забезпечення високої якості життя населення через структурну перебудову відсталих регіонів, покращення правового регулювання. Багатофункціональність сільського господарства досягається на засадах соціокультурного підходу, коли селянин стає в центрі соціальної, культурної та природної систем.

Література

1. СНиП II-31-74 — Водоснабжение. Наружные сети и сооружения. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nehudlit.ru/books/detail8250.html>
2. Организация объединенных наций. Экономический и социальный совет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ecosoc/president/corner/index.shtml#mdg>
3. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.

4. Зубець М.В. Сільське господарство світу в умовах глобалізації / М.В. Зубець // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 10. – С. 208.
5. Юрчишин В. Селяни України: про себе і про них / В. Юрчишин. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 72 с.
6. Матеріальний добробут сільських жителів / [за ред. П.Т. Саблука. М.К. Орлатого]. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 369 с.
7. Рябоконт В.П. Соціально-економічні проблеми розвитку агропромислового комплексу України в сучасних умовах / В.П. Рябоконт. – К. : ІАЕ, 2000. – 359 с.
8. Соціальна інфраструктура села: навч. посіб. / [за ред. П.Т. Саблука. М.К. Орлатого]. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 465 с.
9. Валентинов В.Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики / В.Л. Валентинов. – К. : ІАЕ, 2003. – 332 с.
10. Теорія, політика та практика сільського розвитку / [за ред. д.е.н., чл.-кор. НААН О.М. Бородіної та д.е.н., чл.-кор. УААН І.В. Прокопи; НААН України: Ін-т екон. та прогнозів.]. – Н., 2010. – 645 с.
11. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ «Державний агроекологічний університет». – 2008. – С. 193-194.
12. Савченко І.А. Позичування країн за рівнем регулювання екологічної складової конкурентних відносин / І.А. Савченко / Економічні підсумки 2012 року: досягнення та перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Сімферополь, 1–2 грудня 2012 року) / Наукове об'єднання «Economics». – Сімферополь: НО «Economics», 2012. – С. 8-9.
13. Україна у цифрах 2011: статистичний збірник / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 251 с.
14. Батуріна Г.М. «Родова садиба» – один з напрямів сталого розвитку сільських територій / Г.М.Батуріна // Агроінком. – 2013. – № 4-6. – С. 102-109.
15. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1390 (1390-2011-п) від 28.12.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>

References

1. SNR II-31-74 – Water supply. External networks and facilities, available at: http://nehudlit.ru/books/detail825_0.html.
2. Organization of the United Nations. The Economic and Social Council, available at: <http://un.org/ru/ecosoc/president/corner/index.shtml#mdg>.
3. Andriichuk, V.P., Zubets, M.V. and Yurchyshyn, V.V. (2005), *Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty* [Modern agrarian policy: problematic aspects], Agrarna nauka, Kyiv, Ukraine, 140 p.
4. Zubets, M.V. (2005) *Sil'ske hospodarstvo svitu v umovah hlobalizatsyi* [Agriculture of the world in the conditions of globalization], Visnyk agrarnoi nauky, No 10, p. 208.
5. Yurchyshyn, V.V. (2011), *Seliany Ukrainy: pro sebe i pro nykh* [The peasants of Ukraine: about yourself and them], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine, 72 p.
6. Sabluk, P.T. and Orlaty, M.K. (2002), *Materialnyi dobrobut sil'skykh zhyteliv* [Material welfare of rural residents], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 369 p.
7. Riabokon, V.P. (2000), *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku agropromyslovoho kompleksu Ukrainy v suchasnykh umovakh* [Social and economic problems of the development of agro-industrial complex of Ukraine in modern conditions], IAE, Kyiv, Ukraine, 359 p.
8. Sabluk, P.T. and Orlaty, M.K. (2002), *Sotsialna infrastruktura sela: navchalnyi posibnyk* [Rural social infrastructure: teach. manual], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 465 p.
9. Valentynov, V.L. (2003), *Rehuliuвання mizhgaluzevykh vidnosyn v systemi ahrarnoi polityky* [Regulation of interbranchrelations in the system of agrarian policy], IAE, Kyiv, Ukraine, 332 p.

10. Borodina, O.M. and Prokop, I.V. (2010), *Teoria, polityka ta praktyka silskoho rozvytku* [Theory, policy and practice of rural development], NAAN Ukrainy: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, 645 p.

11. Zinchuk, T.O. (2008), *Evropeiiska intehratsia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [European integration: problems of adaptation of agrarian sector], DVNZ "Derzhavnyi agroekonomichnyi universytet", Zhytomyr, Ukraine, pp. 193-194.

12. Savchenko, I.A. (2012), "Positioning of countries by level of regulation of the environmental component of competitive relations", *Ekonomichni pidsumky 2012: dosiahnennia ta perspektyvy. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Economic Results in 2012: achievements and prospects. Conference proceedings of the International conference], Simpheropol, Scientific Unification «Economics», pp. 8-9.

13. Osaulenko, O.H. (2012), *Ukraina u tsyphrah 2011: statystychnyi zbirnyk* [Ukraine in Numbers 2011: Statistical Collection], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 251 p.

14. Baturina, H.M. (2013), "Rodova sadyba" – odyn z napryamiv staloho rozvytku silskyh terytorii ["The generic farmstead" – one of the directions of sustainable rural development], *Agroinkom*, no. 4-6, pp.102-109.

15. The State Target Program of the development of Ukrainian village in the period till 2015. With amendments that are introduced according to the CM Resolution No 1390 (1390-2011-p) from 28.12.2011, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.